

Találkozás

Gyerekkoromban nem találkoztam „zsidókkal”. Vagy ha találkoztam, nem tudtam róla. Az, hogy esetleg ki a zsidó azok közül, akikkel kapcsolatba kerültem, soha nem volt téma. Hálás vagyok a családomnak és a legszűkebb környezetemnek, hogy sem kódolatlan, sem kódolt antiszemitizmussal nem kellett szembesülnöm. Persze Magyarországon élek, így ez a helyzet nem tarthatott örökké. Ma már ismerek olyanokat, akik csalhatalan ösztönnel megérezni vélik, hogy ki a zsidó származású, és ki nem, és ami még nagyobb baj, (elő)ítéletüket is elsősorban ez alapján alkotják meg felebarátjukról.

Az élő és létező zsidósággal való első, megrázó személyes találkozásom akkor történt, amikor először jártam a Zsidó Levéltárban. A levéltár a Dohány utcai zsinagóga épületkomplexumában található. Aki már járt arra, tudja: nemcsak a „mór” stílusról lehet felismerni, hogy működő zsinagóga közelében jár az ember. A fémkereső beléptető kapuk, a tekintélyt parancsoló biztonsági emberek és az állandó rendőri jelenlét mutatja, hogy ide nem olyan egyszerű és magától értetődő bejutni, mint a két sarokkal arrébb lévő Deák téri templomba. A levéltárba nem idegenként mentem, vezetője egyetemi évfolyamtársam volt egy olyan szakon, ahol öt év napi közös küzdelmei óhatatlanul is közösséggé formáltak bennünket. Maga a levéltár nem festett másként, mint ahogyan egy hasonló magyarországi intézmény ki szokott nézni; polcok, dobozok, kötetek, a permanens rendezés eredményeként a „rendezett káosz” benyomása. Valami mégis nagyon más volt: egy zárt, ismeretlen, egzotikus világba léptem be, amelyet nemcsak a fokozott biztonsági készültség választ el a külvilágtól. Azonos végzettségű emberek elég hamar a szakmájukról kezdenek el beszélgetni, a zsidó levéltárban sem történt ez másként. A vidéki zsinagógák iratmaradékainak megmentése is szóba került. Innen már csak egy lépés volt, hogy a beszélgetés a Soára terelődjön. A levéltár velem nagyjából egykorú munkatársai mind csonka családokból származtak a szó széles értelmében. A holokauszt fosztotta meg őket attól, hogy nagy-nagybátyjaikat, nagy-nagynénjeiket, személyesen is megismerjék, unokatestvéreik meg sem születhettek. A jelenlévők életének szerves része az, amit én a történelemkönyvekből úgy-ahogy megtanultam. Amikor órákkal később kiléptem az utcára, a beszélgetés tanulsága egy talán kissé profán, de nagyon őszinte gondolatban kristályosodott ki bennem: nem könnyű a világban keresztyénnek vagy Magyarországon kettős kisebbségi létben élő evangélikusnak lenni, de zsidónak sokkal nehezebb.

Az idegenség érzése azóta sokat szelídült, de a zsidókkal való, sok-sok pozitív élménnyel gazdagító találkozásaim ellenére az ismeretlenség és az egzotikum benyomása továbbra is megmaradt. Hogy miért éreztem ismeretlen világnak azt, amelyik a főváros közepén, a zsinagóga kapuin belül fogadott, arra lehet magyarázatot találni. Történészként és keresztyénként is mindig megrendülök, ha olyanokkal beszélgetek, akik vállalják zsidó identitásukat. Bár tudom, hogy a „múlt mélységesen mély kútjáig”, a történelmi személyiségként meglehetősen homályos Ábrahámig nehéz lenne visszavezetni a ma élő zsidóság családfáját, mégis tiszteletet parancsoló, ha belegondolok, milyen népek, biródomlak, hatalmak tűntek el lényegében nyomtalanul (csak azért, hogy a szegény, ókorból szigorlatozó egyetemi hallgatókat a kétségbeesésbe kergessék) azóta, hogy a zsidóság feltűnt a történelem színpadán. Ennek a népek

birodalma sohasem volt, önálló, saját állama is csak néhány röpké évtizedig, és mióta számon tartják magukat, a környező népek számára mindig is idegenek, egzotikusak voltak. Emberi számítás szerint már csak a legelszántabb ökortörténészeknek kellene tudni a létezésükről, és én még mindig beszélgethetek velük. Mint történész, nem találok magyarázatot a létezésükre, keresztyének számára azonban van válasz: a zsidóság a választott nép. Létezésük azt bizonyítja számomra, hogy ennek nemcsak ők vannak tudatában, hanem a Teremtő is.

Hogy miért éreztem azt, zsidónak lenni nagyon nehéz, arra jóval nehezebb a válasz. Az elmúlt évben, mindekelőtt a *Találkozások – evangélikus zsidó kapcsolatok az újkori Magyarországon* konferencia előadóit hallgatva, talán kicsit közelebb jutottam a válaszhoz. A premodern rendi társadalom el tudta viselni, hogy közösségek a saját autonóm szabályaik szerint éljenek, higgyenek, gondolkozzanak. Félreértés ne essék, nem vágyom vissza azt a kort, hiszen a másik, a kisebb, a gyengébb, az idegen háttérbe szorítása, elüldözése, megsemmisítése, erőszakos megváltoztatása is része volt a „rendszernek”, erre saját egyházunk történetéből is hozhatunk fel példákat. A Magyarországon jó 150 éve bontakozni kezdett modern kor felkínálta mindenkire számára a polgári jogegyenlőséget. A rendi különbségek *de iure*, majd *de facto* is egyre inkább semmivé váltak, ennek azonban ára volt. A terjeszkedő állami adminisztráció, később a változó, de mind kizárólagosabbá váló állami ideológiák mind több áldozatot kértek az autonóm közösségektől. Az elkülönülés az „egyenlőség” nevében és a technikai fejlődés következtében egyre inkább lehetetlenné vált.

A zsidóságnak is hasonulnia kellett (volna), a Jézus-vallás mellé Mózes-vallásként felsorakoznia. A magyarországi zsidóság jó része meg is próbálkozott ezzel az úttal, a zsinagóga mindinkább imaházzá, zsidó templommá vált, a nemzeti, tradicionális és hitbeli sajátosságokat is mutató judaizmus pedig felekezetté, vallássá lett, kialakult a neológia. A felszínen nézve működőképesnek tűnt a modell, a zsidóság integrálódott, a művészet, a tudomány, az üzlet révén kiemelkedő „hozzáadott értékkel” gazdagította azt az országot, melyet a sajátjának érzett. Az integráció és a felemelkedés lehetőségei határtalanok voltak, többen az arisztokrácia körébe is bejutottak. A tisztaeszlári perben született felmentő ítélet azt bizonyította, hogy a századvég éledező társadalmi feszültségeit az elit nem hajlandó a zsidóság elleni fellépésben levezetni. Az első világháború után ez a stratégia megroppant, a holokauszt borzalma pedig gyökeresen új helyzetet teremtett. Hogy ki tekintendő zsidónak, és mi legyen a sorsa, azt a legembertelenebb, a fizikai megsemmisüléshez vezető „törvények” írták elő ortodox, neológ, hívó, hitetlen, katolikus és protestáns zsidónak is.

Az illendőnél talán jóval személyesebb ez a szerkesztői beköszöntő, amelyben olyan dilemmákról is írok, amelyekről nem zsidókként úgy vélhetjük, hogy sok közülünk nincsen hozzájuk, de alapos okkal tettem. A holokauszt túlélőinek és utódaiknak viszonya saját zsidóságukhoz a legszélesebb skálán mozog. Sem erkölcsi felhatalmazásunk, sem lehetőségünk nincsen arra, hogy ezeket a stratégiákat értékeljük, pláne megítéljük. „Hívó” és „hitetlen” Izrael megkülönböztetése, a zsidó hagyományok elvárása vagy kritikája nem feladatunk. Tovább kell lépnünk a 2013-as év programján, a tolerancián is. Hogy a „zsidónak lenni nehéz” helyzeten könnyítsünk, csak egyet tehetünk: végtelen empátiával fordulunk zsidó testvéreink felé. Ez pedig elsősorban személyes feladat, az intézményes tárgyalások, hivatalos deklarációk nem sokat segítenek, ahogyan ezt a holokauszt-émlékév körül forrongó indulatok is bizonyítják. A személyes elfogadás előremutató gesztusaival találkozhattunk egyházunk története során is. Merjük követni elődeink példáját!

Kertész Botond

(Kertész Botond a *Találkozások – evangélikus–zsidó kapcsolatok az újkori Magyarországon* című konferencia egyik szervezője.)